

Gunther Demnig

Een ontmoeting, een portret

door Peter Vroege

Op 6 augustus jl. heeft de Duitse kunstenaar Gunter Demnig in Groningen 25 nieuwe Stolpersteine gelegd, voor in de Tweede Wereldoorlog vermoorde Joden en verzetsstrijders. De dag ervoor spreken we hem, in Brouwerij Martinus in de Groningse binnenstad. Wie is de man achter de Stolpersteine, de gedenksteentjes in het trottoir, waarvan er inmiddels al 61.000 te vinden zijn in 22 landen in Europa?

Een kartonnen doos

Ergens rond 1965, als Gunter Demnig zo'n achttien jaar oud is, vindt hij op de zolder van zijn ouderlijk huis een kartonnen doos met foto's. Hij ziet daarop zijn vader als soldaat in de Spaanse burgeroorlog. Hij was lid van *Legion Condor*, het Duitse vrijwilligersleger dat aan de zijde van Franco vocht. Het legioen was bijvoorbeeld verantwoordelijk voor het bombardement op het dorp Guernica, een gebeurtenis die indertijd tot wereldwijde verontwaardiging leidde en onvergetelijk is vastgelegd door Picasso. De doos bevatte ook foto's van Demnig Senior bij luchtdoelgeschut, in Frankrijk, in de Tweede Wereldoorlog. Zoon Gunter legt hem de foto's voor, stelt vragen, maar ontmoet alleen een muur van stilzwijgen. Zo'n dertig jaar later zal hij met de Stolpersteine een vorm vinden om het verleden weer bespreekbaar te maken. Inmiddels zijn deze

tastbare herinneringen aan de slachtoffers van het naziregime te vinden in 22 landen in Europa, van de Noordkaap tot Zuid-Spanje, van Normandië tot diep in Rusland.

De man met de hoed

Gunter Demnig loopt rustig de trap op, naar de tweede verdieping van brouwerij Martinus. Na al die jaren is zijn outfit bijna iconisch geworden. Altijd de valse hoed met brede rand die - vooral bij het leggen van de steentjes - tot diep over de ogen valt. Blauw overhemd en kakibroek, met in de riem uitsparingen voor stratenmakersgereedschap. Meer een ambachtsman dan een kunstenaar. Een wat slordige baard, ogen die enigszins melancholisch de wereld inkijken. Al is er ook de andere kant: het lokaal gebrouwen bier smaakt goed, en Gunter deelt ons zijn voorkeur voor grote met graat en al gegrilde vis. Maar het gesprek richt zich toch vooral op de Tweede

Wereldoorlog, Stolpersteine en alles wat hij daarbij tegenkomt.

Kleinschaligheid

"De grootste fout die ik ooit heb gemaakt, was bij de legging van Stolpersteine in Oss", begint Demnig. "Tweehonderd stenen in één keer, dat doe ik nooit meer. Met dat soort aantallen verdwijnt de individuele aandacht voor het slachtoffer en daar gaat het juist om. Zes miljoen is abstract, Auschwitz is abstract, maar een steentje met een naam is concreet." Dat de stenen maar mondjesmaat en in kleine aantallen worden aangeleverd, frustreerde ons als stichtingsbestuur aanvankelijk, maar inmiddels kunnen we van harte instemmen met dit principe van kleinschaligheid. Eind dit jaar zullen in drie ceremonies zo'n 70 stenen zijn gelegd, met veel persoonlijke aandacht en veel nabestaanden. We zijn nog een paar jaar bezig, maar dat

Materialen en gereedschap van Gunter Demnig achterin zijn busje
Foto: Peter Vroege

geeft ook de tijd om het onderzoek zorgvuldig te doen en fondsen te werven.

Het wordt nooit routine

“Al die persoonlijke verhalen zorgen ervoor dat het nooit routine wordt. Ook niet na 61.000 steentjes. Ieder steentje staat voor een mensenleven”, zegt Demnig. Het was een Keulse rabbijn die hem op de tekst in de Tora heeft gewezen die min of meer zijn lijfspreuk is geworden: ‘Een mens is pas vergeten als zijn naam is vergeten’. Hij legt zijn hoed op de stoel naast hem. Verwarde haren op een kalend hoofd komen tevoorschijn. De hoed en zijn voorkomen verhullen het enigszins, maar tegenover ons zit een man van bijna zeventig die al meer dan 20 jaar door Europa trekt om Stolpersteine te leggen. Het is niet te merken aan zijn gedrevenheid. “De aanwezigheid van nabestaanden geeft een legging ook een bijzondere dimensie”, vervolgt Demnig, “De meest uitzonderlijke gebeurtenis was toch wel de ontmoeting van twee groepen nabestaanden uit Zuid-Amerika en Israël. Ze kwamen voor het leggen van een Stolperstein naar Frankrijk en ontdekten pas daar dat ze voor dezelfde steen kwamen en dus familie van elkaar zijn. Ze wisten niet van elkaars bestaan!”

Lopen over steentjes

Waarom liggen de steentjes op de straat, en zijn ze bijvoorbeeld niet in de muur van woonhuizen aangebracht?

Gunter Demnig geconcentreerd aan het werk
Foto: Chris van Wierst

“Dat was aanvankelijk ook het plan”, vertelt Demnig, “maar al snel werd duidelijk dat een groot gedeelte van de huiseigenaren daar geen toestemming voor zou geven. Toen zijn we erop gekomen de steentjes in de stoep te plaatsen, in de openbare ruimte”. Het is een vorm die door de meeste mensen als subtiel en indrukwekkend wordt ervaren, zo’n steentje met een naam, een geboorte- en sterftedatum, de laatste meestal verbonden met plaatsnamen als Auschwitz, Sobibor en Bergen Belsen. Toch is er ook kritiek, met name vanuit de Joodse gemeenschap. De steentjes zouden ertoe leiden dat de slachtoffers opnieuw ‘onder de voet worden gelopen’. Zo’n associatie staat ver van Demnig’s intenties en roept verontwaardiging bij hem op. In een interview in *Der Spiegel* (19-07-

2017) verwijst hij naar de Sint-Pieter en andere oude kerken, waar zelfs over grafstenen wordt gelopen zonder dat iemand ook maar het idee heeft daarmee respectloos met de overledenen om te gaan.

De dag erna in de Schilderswijk

Op zondag 6 augustus 2017 legt Demnig in onze wijk steentjes in de Westerhaven, De Jozef Israëlsstraat, de H.W. Mesdagstraat en de Wassenberghstraat. Zo spraakzaam als hij gisteren avond was, zo in zichzelf gekeerd is hij nu. Het stenenleggen gebeurt in uiterste concentratie, hij heeft geen oog of oor voor wat er in de omgeving gebeurt. Zo heeft hij het ons gisteren ook verteld: “Het liefste doe ik ongestoord mijn werk, terwijl anderen de slachtoffers gedenken

Wat hij toen niet vertelde, maar wat nu wel opvalt: het stenenleggen is voor hem niet louter een ambacht, maar ook een ritueel dat met grote aandacht wordt uitgevoerd. Het is niet alleen praktisch, maar ook symbolisch dat hij voor iedere steen knielt. Daarbij worden allerlei zaken overdacht. De stenen voor de kinderen legt hij bijvoorbeeld in het midden, tussen de ouders. In *Der Spiegel* legt hij uit: "Das ist beim spazieren doch genau so". Met zijn blauwe busje met cement, cirkelzaag en ander gereedschap trekt hij van het ene adres naar het andere, de groep nabestaanden volgt. Hij blijft ze net voor.

Aan het eind van de dag gaat hij niet mee naar de ceremonie in de synagoge aan de Folkingestraat. "Ik ben te vermoeid", zegt Demnig, die in oktober aanstaande zeventig wordt. Hij reist door naar het volgende hotel. Zo trekt hij 270 dagen per jaar door Europa, en legt daarbij jaarlijks zo'n 60.000 kilometer af. Een man met een missie.

De Stichting Stolpersteine Schilderswijk Groningen stelt zich ten doel Stolpersteine te plaatsen voor alle personen in de Groningse Schilderswijk die in de Tweede Wereldoorlog door nazigeweld om

het leven zijn gebracht. In totaal gaat het om ca. 200 Joodse wijkgenoten en ca. 25 verzetsmensen.

Meer informatie vindt u op onze website:

www.stolpersteineschilderswijk-groningen.nl

Peter Vroege is bestuurslid van de Stichting Stolpersteine Schilderswijk Groningen.

(Foto's Peter Vroege)